

Consensus en oppositie in het Belgisch parlement tijdens een verkiezingsjaar

*Onderzoek op basis van het stemgedrag
in de Kamer van Volksvertegenwoordigers in 1985*

---

door Mieke VERMINCK,

Assistente aan de Afdeling Politologie
van de Katholieke Universiteit te Leuven

★

Inleiding.

Het dominant beeld van het Belgisch parlement in de publieke opinie, is dat van een parlement waar de verschillende partijfracties zich als coherente groepen gedragen en waar de beslissingen meerderheid tegen oppositie worden genomen. Parlementsleden die dit beeld frequent doorbreken, halen, vooral wanneer het om strijdpunten gaat, wel eens de knantenkoppen en worden al dan niet verbaal voor hun « dissidente » houding gesanctioneerd (bv. het raketendossier).

Een aantal conclusies uit het onderzoek van Etienne Langerwerf naar het stemgedrag in de Kamer van Volksvertegenwoordigers tijdens de periode 1954-1965 (1), tonen aan dat dit beeld niet overeenstemt met de realiteit. Tijdens de periode 1954-1958 worden 45,9% van de eindstemmingen unaniem beslecht, tijdens de periode 1958-1961 zijn er 39,7 unanieme eindstemmingen, en van 1961 tot 1965 loopt dit cijfer op tot 55,6%. Een aantal nuanceringen zijn evenwel niet overbodig. Hoewel de eindstemmingen in hoofdzaak unaniem verlopen, is het regering-oppositie patroon anderzijds dominant, wanneer gestemd wordt over amende-

---

(1) E. LANGERWERF, « Het stemgedrag in het parlement. Onderzoek in de Kamer van Volksvertegenwoordigers voor de periode 1954-1965 », in *Res Publica*, 1980, 1-2, blz. 177-188.

menten, artikels en begrotingen. Voorts lijkt de cohesie binnen de meerderheid en de meerderheidspartijen, sterker te zijn dan binnen de oppositie en de oppositiepartijen.

In 1985 wordt het stemgedrag in de Kamer opnieuw onderzocht (2). Dit tijdstip is belangrijk in verschillende opzichten : (1) de laatste twintig jaar heeft het Belgisch partijpolitek bestel belangrijke veranderingen ondergaan, zoals de opsplitsing van de traditionele partijen in een Vlaamse en een Waalse partij, de uitbouw van de nationalistische partijen en de opkomst van een aantal nieuwe partijen zoals Agalev, Ecolo, RAD-UDRT, Vlaams Blok en klein links ; (2) 1985 is een jaar waarin het parlement zijn volledige bevoegdheid uitoefent, d.w.z. een jaar waarin zonder volmachten wordt geregeerd ; en (3) het is vooral een verkiezingsjaar.

De mate van consensus en oppositie in de Kamer van Volksvertegenwoordigers wordt op twee manieren onderzocht, nl. enerzijds via de stempatronen en anderzijds via een cohesie-onderzoek.

1. Operationalisering.

De studie beperkt zich tot het stemgedrag bij naamstemmingen, omdat deze, in tegenstelling tot de stemmingen « bij zitten en opstaan » en de geheime stemmingen, ondubbelzinnig weergeven hoe een individueel politicus zijn stem uitbrengt. Naamstemmingen worden doorgaans gebundeld, d.w.z. dat een bespreking zelden gevolgd wordt door een stemming, maar dat deze laatste een paar dagen wordt uitgesteld, tot men een aantal stemmingen na mekaar kan behandelen. Per dag waarop gestemd wordt, hier stemdag genoemd, wordt voor elke naamstemming afzonderlijk een stemsteekkaart (voting record) (3) opgemaakt, waarop voor elke parlementariër wordt aangekruist, welke stem (ja, neen of onthouding) hij/zij in geval van aanwezigheid heeft uitgebracht.

Uit dit basismateriaal worden in de eerste plaats de stempatronen gedisilleerd. Aansluitend daarbij wordt nagegaan in welke mate de meerderheid, het standpunt van de oppositie, en de oppositie, het standpunt van de meerderheid deelt. Vervolgens wordt de parlementaire cohesie, de cohesie tussen de regeringspartijen en tussen de oppositiepartijen en de

---

(2) Het onderzoek loopt van begin januari tot eind juli 1985.

(3) W. DEWACHTER, *De wetgevende verkiezingen als proces van machtsvervoering in het Belgisch politiek bestel*, Antwerpen, 1967, blz. 197.

cohesie binnen de verschillende fracties gemeten. De cohesie wordt per stemdag berekend a.d.h.v. volgende formule :

$$\text{coh.} = \frac{\sum_{j=1}^N (Z_{ij} - 1 \cdot X_{ij} - 1/2 Y_{ij})}{N}$$

waarbij :

* Z_i = norm ten aanzien van dewelke de mate van cohesie wordt bepaald, bv. bij het meten van de kamercohesie is $Z_i = 212$ -norm (aantal kamerleden), bij de meerderheidscohesie is de norm 113, bij de oppositiecohesie 99 en bij de fractiecohesie is de norm gelijk aan de grootte van de fractie.

* j (1...N) = nummering van de stemmingen.

* X_{ij} = aantal volledige afwijkingen (4) van de Z_i -lijn bij de j -de stemming. Een volledige afwijking wordt gesanctioneerd met een vermindering van 1 punt.

* Y_{ij} = aantal gedeeltelijke afwijkingen (5) van de Z_i -lijn bij de j -de stemming. Een gedeeltelijke afwijking wordt gesanctioneerd met een vermindering van 1/2 punt.

* N = aantal stemmingen op die bepaalde stemdag.

Om de vergelijkbaarheid tussen de verschillende Z -waarden te verhogen (bv. meerderheidspartijen tegenover oppositiepartijen, of de verschillende fracties t.o.v. elkaar), worden de Z_i -waarden gelijkgesteld aan 100 en worden de cohesie-gemiddelden uitgedrukt op een 50-100 schaal.

De partiële waarde van deze formule wordt duidelijk wanneer men rekening houdt met de onderliggende vooropstellingen :

a) Er wordt geen rekening gehouden met de vorm van de stemming. Alle stemmingen worden hetzelfde gewicht toegekend.

b) Er wordt geen rekening gehouden met de inhoud van de stemming. Alle onderwerpen worden hetzelfde gewicht toegekend.

c) De invloed van de afwezige parlementsleden t.a.v. de cohesie wordt buiten beschouwing gelaten. De afwezigen worden beschouwd als behorende tot de groep kamerleden, fractieleden die het grootst in aantal zijn

(4) Een volledige afwijking is een ja- of een neen-stem indien Z_i neen of ja stemt.

(5) Een gedeeltelijke afwijking is een gemotiveerde onthouding. Stemafspraken worden m.a.w. buiten beschouwing gelaten.

wat betreft een bepaald stemgedrag (bv. zijn van de 43 CVP-leden er 5 afwezig, 35 die ja stemmen, 1 neen en 2 die zich onthouden, dan worden de 5 bij de 35 opgeteld).

Deze laatste vooropstelling stoelt op de moeilijkheid om een verband te leggen tussen afwezigheid en cohesie. In de eerste plaats zijn er een aantal afwezigheden die te wijten zijn aan ziekte, een buitenlandse missie, enz. Ten tweede zijn er de afwezigheden als expliciet protestgedrag tegen een voorgestelde stemming. Vermits dit gedrag eerder een groepsfenomeen is, waarbij bv. de oppositie in haar geheel de zaal verlaat, dan wel een individuele actie, kan de betreffende groep een even sterke cohesie vertonen, als in geval van collectieve aanwezigheid. Tenslotte is er het ongemotiveerd absentisme, dat kan geïnterpreteerd worden als een cohesie-vermindering. Hoe sterk dit de cohesie aantast blijft een open vraag. Het enige wat in dit kader met zekerheid kan worden gezegd is dat de oppositiepartijen gemiddeld gezien een hoger afwezigheidspercentage kennen dan de regeringspartijen. Indien de afwezigheden als negatieve variabelen zouden worden geïntegreerd in de cohesiemeter dan zou dit vooral leiden tot een cohesie-daling binnen en tussen de oppositiepartijen.

De twee eerste vooropstellingen vloeien voort uit de moeilijkheid om een gewichtshierarchie op te stellen zowel van de functionele vormen van stemmingen als van de onderscheiden onderwerpen.

Tenslotte moet hier nog worden aan toegevoegd dat de bekomen cijfers in geen geval vatbaar zijn voor een absolute interpretatie, maar slechts een aanduiding zijn van de cohesie-evolutie.

2. Stempatronen.

Een stempatroon is het patroon volgens dewelke de uitgebrachte stemmen van de individuele parlementsleden zich groeperen, ten aanzien van één bepaalde stemming. In feite is een stempatroon de constellatie van de verschillende partijlijnen. Een partijlijn, zijnde het stemgedrag dat door het grootst aantal aanwezige partijleden wordt gevolgd, kan worden vastgesteld vanuit de stemsteekkaarten. Een eerste tabel geeft de frequentie weer waarbij de verschillende stempatronen voorkomen gedurende de bestudeerde periode.

Het dominante stempatroon is dat waarbij de regeringspartijen (CVP, PSC, PVV en PRL) en de oppositiepartijen (SP, PS, VU, Agalev, Ecolo, FDF, RW, RAD/UDRT, KPB, Vlaams Blok en de onafhankelijken), een tegenovergesteld stemgedrag vertonen (54 %). In 20,5 % van de gevallen stemt de regering met de steun van één of twee oppositiepartijen tegen de overige oppositiepartijen en 6,1 % van de stemmingen kennen een

TABEL I
Stempatronen in de Kamer van Volksvertegenwoordigers

	N	%
Regering ↔ oppositie	211	54,0
Regering + VU ↔ oppositie (1)	47	12,0
Regering + RAD/UDRT ↔ oppositie (1)	23	5,9
Regering + VU + RAD/UDRT ↔ oppositie (1)	10	2,6
Unaniniteit	24	6,1
Vlaamse partijen ↔ Waalse partijen (2)	9	2,3
Andere	67	1,7

(1) Telkens min de partij(en) die met de regeringspartijen meestem(t)(men).

(2) Met een verdeelde PRL.

TABEL II
Belangrijkste stempatronen Kamer,
uitgesplitst naar functionele vorm van de stemming

	Ontwerp + begro- ting		Voorstel		Amen- dement		Artikel		Andere	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Regering ↔ oppositie	23	40,4	1	12,5	128	65,0	38	52,1	21	37,5
Regering + VU ↔ oppo- sitie (1)	2	3,5	0	0,0	32	16,2	13	17,8	0	0,0
Unaniniteit	17	29,8	3	37,5	0	0,0	1	1,3	3	5,3
Regering + RAD / UDRT ↔ oppositie (1)	0	0,0	0	0,0	5	2,5	3	4,1	15	26,8
Regering + RAD / UDRT + VU ↔ oppositie (1) Vlaamse partijen ↔ Waalse partijen (2)	0	0,0	0	0,0	8	4,1	0	0,0	2	3,6
Andere	15	26,3	4	50,0	16	8,1	18	24,7	14	25,0
Totaal	57	100,0	8	100,0	197	100,0	73	100,0	56	100,0

(1) Telkens min de partij(en) die met de regeringspartijen meestem(t)(men).

(2) Met een verdeelde PRL.

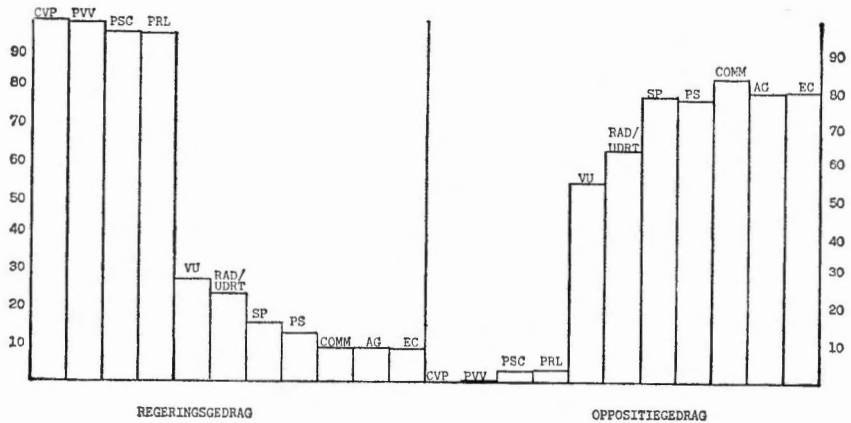
unaniem verloop. Dat is alvast een opvallend verschil met de periode 1954-1965, waar 34,7% van de stemmingen unaniem worden beslecht, terwijl het regering-oppositie patroon in 31,1% van de gevallen voorkomt.

In de volgende tabel worden de 391 stemmingen ingedeeld naar functionele vorm en wordt eveneens nagegaan in welke mate de diverse stempatronen bij de onderscheiden vormen optreden.

De naamstemmingen over amendementen en artikels verlopen veruit het meest volgens het regering-oppositie patroon, unaniniteit komt bijna niet voor. Deze vaststelling is analoog met vorig onderzoek. Tegengesteld aan de periode 1954-1965 zijn de stempatronen bij eindstemmingen.

Hoewel in 1985 frequent unaniem wordt gestemd (30,7 % voor de categorie « ontwerp, begroting en voorstel » en 19 % indien de categorie « andere » daaraan wordt toegevoegd) verlopen de meeste eindstemmingen regering tegen oppositie. Tussen 1954 en 1965 verlopen evenwel ruim 48 % van de eindstemmingen op unanieme wijze.

Opvallend is ook de rol van twee oppositiepartijen, nl. VU en RAD/UDRT, die zich vooral bij amendement- en artikelstemmingen collectief

GRAFIEK I. — Regeringsgedrag en oppositiegedrag bij naamstemmingen.

TABEL III

Regerings-, oppositie- en onthoudingsgedrag van de politieke partijen (%)

	CVP	PSC	PVV	PRL	SP	PS	VU	RAD/UDRT	Agalev	Ecolo	Communisten
Regeringsgedrag	100	96,9	99,6	96,4	16,1	13,3	28,1	19,2	9,5	9,2	9,5
Oppositiegedrag	0	3,1	0,2	3,3	79,3	78,3	55,5	64,2	80,3	80,8	84,4
Onthouding	0	0,0	0,2	0,3	4,6	8,4	16,4	16,6	10,2	10,0	6,1

achter het meerderheidsstandpunt schragen. Vooral de VU volgt meer dan eens de meerderheid. Bij de stemming over de « sociale herstelwet » van 9 januari 1985 bv. kiest de VU bij de artikelstemmingen in 5 van de 38 gevallen de zijde van de regering, terwijl ze zich in 14 gevallen collectief onthoudt. Bij de amendementstemmingen is dat respectievelijk in 21 en 24 van de 98 gevallen. De overige oppositiepartijen stemmen, behoudens bij unanimitieit, aanzienlijk minder mee met de meerderheid. Grafiek I en tabel III drukken de procentuele verhouding uit tussen de mate waarin de verschillende fracties een regeringsgedrag en een oppositiegedrag ver-

tonen ; tabel III voegt daar ook nog de mate van collectieve onthouding aan toe.

Tenslotte worden alle wetsontwerpen en wetsvoorstellen ingedeeld naar onderwerp en wordt de mate van consensus onderzocht tussen de verschillende partijen, telkens wanneer er over een ontwerp of een voorstel in zijn geheel wordt gestemd. Een cijfer 100 betekent dat er een volledige overeenstemming bestaat, bij alle stemmingen over dat bepaalde thema.

TABEL IV

**Mate van consensus tussen alle partijen,
bij wetsontwerpen en wetsvoorstellen, ingedeeld naar onderwerp**

	<i>Mate van consensus</i>
Naturalisaties	100
Wetgevende Kamers	100
Internationale verdragen	100
Strafrecht	100
Diverse onderwerpen	100
Handel en nijverheid	50
Rechterlijke inrichting	50
Arbeid - tewerkstelling - werkloosheid	33
Gemeenten	33
Onderwijs	25
Strafvordering	0
Landbouw	0
Handelsrecht	0
Burgerlijk recht	0
Leger	0
Sociale wetgeving	0
Financiën	0
Leefmilieu	0

Hoewel er niet over alle stemmingen een volledige consensus bestaat (bij amendementen en artikels ligt dat nog lager gezien het geringe aantal unanimititeiten), blijkt dat alles wat in de loop van het jaar aan een naamstemming wordt onderworpen, wordt aanvaard, behalve één wetsvoorstel, één voorstel van resolutie, op één na alle amendementen en drie vragen tot verwijzing naar de commissie. Zowel bij het wetsvoorstel (6), bij het voorstel van resolutie als bij de drie vragen tot verwijzing naar de commissie, ligt het initiatief bij de oppositie. Van de 197 amendementen waarover in de betreffende periode wordt gestemd, zijn er slechts acht afkomstig van een lid van de meerderheid, de overige 189 werden ingediend door oppositieleden. Het enige amendement dat wordt aangenomen, werd

(6) Zie ook : E. CLIJSTERS, W. VAN SCHOOR en V. MEEUSEN, « De effectiviteit van wetsvoorstellen en amendementen als parlementair wetgevend initiatief », in *Res Publica*, 1980, 1-2, blz. 189-212.

ingediend door een oppositielid en heeft betrekking op de « voorstellen tot wijzigingen van het reglement van de Kamer ». Deze stemming kent een merkwaardig verloop, doordat een deel van de liberalen meestemt met de oppositie, waardoor het totaal aantal ja-stemmen voldoende is om een amendement van de oppositie te aanvaarden.

3. Cohesie in de Kamer.

Door het meten van de cohesie, kan worden nagegaan in welke mate er binnen de Kamer, binnen de meerderheid, binnen de oppositie en binnen de verschillende fracties, eenvormigheid bestaat in het stemgedrag. Zo is de cohesie op het niveau van de volledige Kamer maximaal, indien er unaniem wordt gestemd, wat tot uiting komt in een score van 212 bij de 212-norm en 100 bij de 100-norm.

Een score die eerder de 113 nadert (= aantal leden van de meerderheid), wijst op een meerderheid-oppositiemodel. Indien er volledige eensgezindheid bestaat tussen de partijen van de meerderheid, bekomen zij een score van 113, bij de oppositiepartijen is dat 99. De cohesie van de partijfracties worden uitgedrukt in verhouding tot de grootte van de fracties. De resultaten worden weergegeven in tabel V, VI en VII.

TABEL V
Kamer meerderheids- en oppositiecohesie

	Aantal stemming- en	KAMER		MEERDERHEID		OPPOSITIE	
		212- norm	100- norm	113- norm	100- norm	99- norm	100- norm
9 januari	137	127,3	60,0	112,5	99,6	92,2	93,1
25 januari	1	113,0	53,3	113,0	100,0	99,0	100,0
31 januari	5	171,8	81,0	112,9	99,9	95,4	96,4
14 februari	17	139,4	65,8	109,5	96,9	94,2	95,2
28 februari	16	126,5	59,7	110,3	97,6	92,3	93,2
14 maart	7	161,3	76,0	112,8	99,8	95,8	96,8
19 maart	2	115,7	54,6	112,7	99,7	96,5	97,5
28 maart	8	138,7	65,4	113,0	100,0	93,4	94,3
29 maart	4	113,7	53,6	113,0	100,0	91,8	92,7
25 april	9	190,4	89,8	109,6	96,9	91,3	92,2
9 mei	9	134,7	63,5	112,8	99,8	91,1	92,0
23 mei	13	196,8	92,8	112,5	99,6	93,4	94,4
6 juni	66	155,5	73,3	111,4	98,6	83,8	84,6
20 juni	2	124,0	58,5	111,5	98,7	99,0	100,0
21 juni	23	157,5	74,3	112,3	99,4	95,2	96,2
4 juli	23	140,6	66,3	102,2	90,4	71,8	72,5
8 juli	1	122,0	57,5	113,0	100,0	96,0	97,0
10 juli	9	147,8	69,7	113,0	100,0	86,4	87,3
13 juli	3	113,0	53,0	112,0	99,1	97,0	98,0
19 juli	2	113,7	53,7	111,9	99,0	86,8	87,7
23 juli	34	129,6	61,1	112,2	99,3	97,7	98,7

TABEL VI

Cohesie binnen de kamerfracties

	CVP	PSC	PVV	PRL	SP	PS	VU	FDF	RW	AG	EC	RAD/ UDRT	KPB	VL. BLOK	ONAF
9 jan.	43,0	18,0	27,6	23,9	26,0	34,6	19,9	5,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	1,0	2,0
25 jan.	43,0	18,0	28,0	24,0	26,0	35,0	20,0	5,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	1,0	2,0
31 jan.	42,9	18,0	28,0	24,0	25,3	34,8	19,0	5,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	1,0	1,7
14 febr.	42,9	17,9	27,6	23,9	25,3	33,6	19,8	5,0	1,9	2,0	2,0	2,0	2,0	1,0	2,0
28 febr.	42,9	18,0	28,0	23,9	25,7	35,2	19,9	5,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	1,0	1,4
14 maart	43,0	17,8	28,0	24,0	26,0	34,3	19,9	5,0	1,8	2,0	2,0	2,0	2,0	1,0	2,0
19 maart	42,7	18,0	28,0	24,0	26,0	35,0	20,0	5,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	1,0	2,0
28 maart	43,0	18,0	28,0	24,0	25,9	34,6	20,0	5,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	1,0	2,0
29 maart	43,0	18,0	28,0	24,0	25,0	34,5	18,8	5,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	1,0	2,0
25 april	43,0	18,0	26,5	23,2	25,7	34,9	19,8	4,2	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	1,0	2,0
9 mei	43,0	17,9	27,9	24,0	26,0	35,0	19,3	5,0	1,6	2,0	2,0	2,0	2,0	1,0	2,0
23 mei	43,0	18,0	27,9	23,6	25,9	34,7	19,7	4,7	2,0	2,0	2,0	2,0	1,8	1,0	2,0
6 juni	42,9	17,9	27,9	23,6	24,6	34,0	19,4	4,9	2,0	2,0	1,9	2,0	2,0	1,0	1,9
20 juni	43,0	17,5	28,0	23,0	26,0	35,0	20,0	5,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	1,0	2,0
21 juni	43,0	17,9	27,8	23,5	25,9	35,0	19,9	4,9	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	1,0	2,0
4 juli	43,0	17,9	28,0	21,5	25,4	34,0	19,7	5,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	1,0	1,7
8 juli	43,0	18,0	28,0	24,0	25,5	34,5	18,0	5,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	1,0	2,0
10 juli	43,0	18,0	28,0	24,0	25,8	34,9	18,5	5,0	2,0	2,0	1,9	2,0	2,0	1,0	1,5
13 juli	43,0	18,0	28,0	23,4	26,0	35,0	19,8	5,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	1,0	1,6
19 juli	43,0	18,0	27,7	23,7	25,7	35,0	20,0	4,5	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	1,0	2,0
23 juli	42,9	17,9	27,9	23,8	26,0	35,0	19,9	5,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	1,0	1,9

TABEL VII

Cohesie binnen de kamerfracties (100-norm)

	CVP	PSC	PVV	FRL	SP	PS	VU	FDF	RW	AG	EC	RAD/ UDRT	KPB	VL. BLOK	ON- AFH.
9 jan.	100,0	100,0	98,6	99,6	100,0	98,8	99,5	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
25 jan.	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
31 jan.	99,8	100,0	100,0	100,0	97,3	99,4	95,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	85,0
14 febr.	99,8	99,4	98,6	99,6	97,3	96,0	99,0	100,0	98,5	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
28 febr.	99,8	100,0	100,0	99,6	98,8	100,0	99,9	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
28 maart	100,0	100,0	100,0	100,0	99,6	98,9	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
29 maart	100,0	100,0	100,0	100,0	96,2	98,6	94,4	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
9 mei	100,0	99,4	99,6	100,0	100,0	100,0	96,5	100,0	83,5	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
23 mei	100,0	100,0	99,6	98,3	99,9	99,2	98,7	94,6	100,0	100,0	100,0	100,0	94,0	100,0	100,0
6 juni	99,9	99,7	99,9	98,7	94,9	97,3	97,4	98,4	100,0	100,0	98,0	100,0	100,0	100,0	98,5
20 juni	100,0	97,2	100,0	95,8	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
21 juni	100,0	99,5	99,5	98,1	99,9	100,0	99,9	98,2	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
4 juli	100,0	99,7	100,0	89,6	97,7	97,3	98,5	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	88,5
8 juli	100,0	100,0	100,0	100,0	98,0	98,6	90,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
10 juli	100,0	100,0	100,0	100,0	99,5	99,8	92,5	100,0	100,0	100,0	97,0	100,0	100,0	100,0	77,5
13 juli	100,0	100,0	100,0	97,8	100,0	100,0	99,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	80,0
19 juli	100,0	100,0	99,1	98,9	99,0	100,0	100,0	90,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
23 juli	99,8	99,4	99,6	99,2	100,0	100,0	99,5	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	95,0

Uit tabel V komt duidelijk naar voor dat de kamercohesie eerder 113 nadert dan 212, wat erop wijst dat het meerderheid-oppositiepatroon meer voorkomt dan unanimitéit. De cohesie tussen enerzijds de partijen van de meerderheid en anderzijds de partijen van de oppositie ligt steeds zeer hoog, hoewel de cohesie tussen de oppositiepartijen globaal minder sterk is dan tussen de regeringspartijen. De laagste score, zowel bij meerderheid als bij oppositie valt te noteren op 4 juli. De relatief lage scores die daar worden behaald, worden veroorzaakt door de amendementstemmingen omtrent de integratie van de Economische Hogeschool Limburg in het Universitair Centrum Limburg, die een communautair verloop kennen. De Vlaamse partijen stellen zich op tegen de franstalige partijen, terwijl de PRL gekenmerkt is door interne verdeeldheid. De eindstemming van dit wetsontwerp heeft nooit plaatsgevonden doordat een alarmbel werd geluid door de franstalige leden van de Kamer.

Ook binnen de partijen zelf ligt de cohesie vrij hoog. Er wordt meer eenparig gestemd in de kleine fracties (twee fractieleden) dan in de grote. De cohesie ligt ook hoger binnen de regeringspartijen dan binnen de oppositiepartijen. Vergeliken met de andere oppositiefracties stemt de VU het minst van al coherent, terwijl het op het terrein van de regeringspartijen, de liberalen zijn die minder « en bloc » stemmen dan de christen-democraten. Tabel VIII geeft per partij het gemiddelde van de cohesiegemiddelden weer.

TABEL VIII

Globaal cohesiegemiddelde

VU	97,9
FDf	98,4
PRL	98,6
RW	98,7
SP	98,9
PS	99,1
PVV	99,4
PSC	99,7
KPB	99,7
EC	99,7
CVP	99,9
Ag	100,0
RAD/UDRT	100,0
Vlaams Blok	100,0

Een cohesie-vermindering wordt bij de oppositie eerder door gemotiveerde onthoudingen veroorzaakt dan door volledige afwijkingen. Onderstaande tabel biedt een overzicht van het aantal volledige afwijkingen per fractie, over de 391 stemmingen.

Vermits het aantal volledige afwijkingen niet méér voorkomt bij de oppositie dan bij de meerderheid, moet de relatief lagere cohesie-score bij

regeringspartijen. Initiatieven genomen van de kant van de oppositie, zoals het groot aantal amendementen, worden quasi allemaal verworpen. De invloed van de oppositie in het wetgevend werk blijft dan ook zeer beperkt.

Summary : Consensus and opposition in the Belgian Parliament.

This article describes the consensus and opposition in the Belgian Parliament (the Chamber) during 1985, a year of general elections. These phenomena are examined through the nature of voting patterns and the cohesion degree in the Chamber itself, between the ruling parties and between the parties in the opposition, as well as in the political parties themselves.

The government vs. opposition gap is the dominant voting pattern. Unanimity counts for only 6 %, especially then in the final voting. VU and RAD/UDRT often join the majority vote.

The dominant voting pattern is affirmed by the total Chamber cohesion degree : majority vs. opposition. The cohesion between the parties in opposition reaches lower than the majority cohesion degree. Cohesion in the fractions quotes higher in the smaller fractions, as well as in the fractions of the ruling parties.

